NYELVI MÍTOSZOK, IDEOLÓGIÁK, NYELVPOLITIKA ÉS NYELVI EMBERI JOGOK KÖZÉP-EURÓPÁBAN ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai

Szerkesztette:

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA, KARMACSI ZOLTÁN, MÁRKU ANITA

TINTA KÖNYVKIADÓ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL INTÉZETE

BUDAPEST – BEREGSZÁSZ, 2011

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 130.

Sorozatszerkesztő:
Kiss Gábor

A kötet megjelenését támogatta:

Lektorok:
Beregszászi Anikó, Borbély Anna, Csernicskó István, Fóris Ágota,
Huszti Ilona, Kassai Ilona, Kolláth Anna, Kontra Miklós, Kótyuk István,
Lanstyák István, Lengyel Zsolt, Navracsics Judit, P. Lakatos Ilona,
Sándor Klára, Szabómihály Gizella, Szépe György,
Vančoné Kremmer Ildikó, Vörös Ferenc

A borító Kulin Ágnes festménye felhasználásával készült.
A kötetben szereplő fotókat Bérczes Edit és a Hodinka Intézet munkatársai készítették.

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-9902-94-7

© A szerzők, 2011
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete és
TINTA Könyvkiadó, 2011

A kiadásért felel:
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Márku Anita és Karmacsi Zoltán
Műszaki szerkesztő: Hires-László Kornélia

NYELVI IDEOLÓGIA, NYELVHASZNÁLAT, KÁRPÁTALJAI MAGYAROK

MOLNÁR ANITA

Language ideologies, language shift, Hungarians in Transcarpathia

Nowadays the language ideology is really peculiar in Ukraine. In practice that means that each Ukrainian citizen is interested in knowing the official language of the state well, because without this a person cannot prevail himself/herself in the society. In my assay I am analyzing the influence of the ideology of the language nacionalism on Transcarpathian speech community based on the datas of a sociolingustic questionnaire research. To specify my aim is to analyze what kind of influence has this ideology on the usage of languages in Transcarpathia.

1. Bevezetés

„Mível Ukrajnában élűnk, szerintem mindenkínek meg kell tanulnía úkránúl. Ha tudsz beszélni, bármít elérhetsz az életben, bárkível tudsz komuníkální, eljuthatsz Ukrajna bármelyík részére. De aki csak magyarul tud, az esetleg Ungvár és Beregszászban tud létesűlní."[1]

„A tudás mellett kisebbségiként az érvényesülés természetesen könnyebben megy annak, aki minél magasabb szinten bírja az államnyelvet. Senki nem kérdőjelezi meg, hogy szükség van a többségi nemzet nyelvének ismeretére, aminek elsajátítását módszertani kérdésként kell kezelni (…). Ha a nyelvtudás, amellyel a tudást szeretnénk közvetíteni, hiányos, hiányos tudású, rossz mutatókat tükröző képzettséghez vezet, ami a képzési piacon nem segíti az egyén boldogulását" (Orosz 2007: 376).

2. A nyelvi ideológiák jellemzői

A nyelvi ideológiák – amint erre megnevezésük is utal – olyan gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével, a nyelvek egymáshoz való viszonyával stb. kapcsolatos tények magyarázatára és igazolására szolgálnak. A nyelvi ideológiák szorosan beágyazódnak az érintett közösségek kultúrájába, s hatékonyan befolyásolják az emberek nyelvről való gondolkodását, ezáltal pedig nyelvi viselkedésüket, ill. nyelvi viselkedésük mások által történő értelmezését is. Mivel a nyelvi változások a nyelvi viselkedés megváltozásának következményei, a nyelvi ideológiák a beszélők nyelvi viselkedésének befolyása révén nyelvi változásokat is előidézhetnek, illetve befolyásolhatják a folyamatban lévő nyelvi változások menetét és ütemét. A nyelvi ideológiák meghatározó szerepet játszanak a különféle kulturális, gazdasági, politikai stb. intézményeknek (köztük magának az államnak) a nyelvstratégiájában és nyelvpolitikájában is, s gazdasági, kulturális, politikai és más érdekek húzódnak meg mögöttük. Mindig túlmutatnak magán a nyelven: a nyelvi viszonyok befolyásolása által az egyes társadalmi csoportok társas viszonyait is meghatározzák. Azt is mondhatjuk, hogy a nyelvi ideológiák a nyelvet és a nyelvhasználatot konkrét társadalmi csoportok politikai, gazdasági, kulturális stb. érdekeinek megfelelően láttatják (még akkor is, ha azt a látszatot keltik, hogy „össztársadalmi" érdeket képviselnek; ld. Lanstyák 2007: 167).

---

[1] Nagygejőci 1962-ben született magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű, 3. osztályig magyar, majd ukrán tannyelvű általános iskolát végzett női adatközlő írásban adott válasza 2011-ben az *Ön szerint milyen előnyei vannak/lehetnek annak, ha ukrán tannyelvű iskolába jár a gyerek?* kérdésre A vizsgálat és adatainak feldolgozása folyamatban van. A felmérést, mely egy zárt és nyílt kérdéseket egyaránt tartalmazó nyelvhasználati kérdőívvel történik, a Hodinka Antal Intézet kutatói végzik a HTMÖT támogatásával. Az idézett kérdőív kitöltésénél személyesen is jelen voltam.

A (domináns) ideológiák terjesztésének és reprodukálásának színterei között szerepel az oktatás is (Bartha 2009: 151), amit Ukrajnában az állam irányít. S az állam az ukrán nyelv (vagyis az államnyelv) minél szélesebb körben való elterjesztését tekinti egyik fő feladatának. Miért? Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az ukrán 1989-ben vált államnyelvvé de jure, sokak szerint azonban de facto máig sem az még teljes mértékben (ld. Csernicskó 2008, 2009a, 2009b).

A szociolingvisztikában számos nyelvi ideológiát különböztetnek meg. Ezek közül vannak, amelyek a nyelvek közötti viszonyokat, s vannak, amelyek a nyelveken belüli nyelvváltozatokat érintik. A nyelvek közötti viszonyokat érintők sorában is találunk olyanokat, melyek az egynyelvűséget (pl. asszimiláció), mások a többnyelvűséget (pl. pluralizmus) támogatják (vö. Lanstyák 2009; Sándor 2006).

Ukrajnában ma az asszimiláció nyelvi ideológiája, a nyelvi nacionalizmus jellemző. Ennek lényege, hogy az államnyelvet mindenkinek meg kell tanulnia saját érdekében, hiszen enélkül nem valósulhat meg a társadalmi előmenetele; „…abban az esetben, ha a tanuló nem a többség nyelvén tanul és szerez diplomát, nem tud érvényesülni, tudása nem lesz egyenértékű" (Orosz 2007: 376).

3. A nyelvi nacionalizmus kárpátaljai vetülete

2008-ban az ukrán szaktárca Európa számos államában már bevált gyakorlat szerint központi érettségi és egyben felvételi vizsgák bevezetéséről döntött.[2] A rendelet szerint szakiránytól függetlenül kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnék folytatni a tanulmányaikat. Ezen rendelet eredményeképpen senkit sem szaktudása, hanem ukrán nyelvtudása alapján ítélnek megfelelőnek vagy nem megfelelőnek a felsőoktatásba való bekerülésekor. Éppen ezért egyrészt rengeteg magyar anyanyelvű diák esik el a lehetőségtől, hogy továbbtanulhasson, másrészt ezt szem előtt tartva még több kárpátaljai magyar szülő dönt úgy, hogy egyszerűen „nem éri meg" magyar tannyelvű iskolába járatni a gyerekét (vö. Séra 2010).

Babják Edit, a beregszászi járási oktatási osztály munkatársa, arra a kérdésre válaszolva, hogy miért dönt egyre több magyar szülő úgy, hogy ukrán tannyelvű iskolában taníttatja a gyermekét, a következőket válaszolta: a szülők egy része bizonytalan, s jóllehet elégedett a magyar iskolák oktatási rendszerével, az érvényesülés lehetőségét a jó ukrán nyelvtudásban látja, így ez a döntő az iskola kiválasztásakor. Ez a folyamat az emelt szintű érettségi bevezetése óta (2008) felerősödött[3] (vö. pl. Séra 2010).

Ugyanakkor azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a beolvasztó célú politikának nem érdeke, hogy az anyanyelvű iskolában tanuló diákok jól elsajátítsák a többségi nyelvet, ezért nem törekszik a korszerű módszerek bevezetésére (Lanstyák 2002: 78), s így a magyar tannyelvű iskolák módszertani eszközei, lehetőségei (mely legtöbb esetben nem az iskolák felelőssége) nem elégítik ki a magyar szülők ezirányú igényeit (Csernicskó 2009c, 2009d, 2009e, 2010).

4. Adatok egy 2006-os felmérésből

4.1. A vizsgálatról

A Rákóczi Főiskola Hodinka Intézetének szervezésében 2006 folyamán mindösszesen 593 felnőtt (18 éven felüli) kárpátaljai magyar adatközlő töltött ki egy olyan nyelvhasználati

[2] Az oktatási tárca 2007. december 25-én kelt 1171. sz. rendelete. A kijevi oktatási tárca rendeleteit röviden összefoglalva ld. pl. Molnár 2010a: 53–54.

[3] A hivatalnok az igazi Kárpáti Igaz Szó V. évfolyamának 143. (815). számában (2009. október 6.) Tankönyvhiány sújtotta oktatás címmel megjelent írásban nyilatkozott.

kérdőívet, melyben számos zárt kérdés vonatkozott a közösségben használt három nyelv (a magyar, az ukrán és az orosz) használati körére, gyakoriságára, illetve rejtett vagy nyílt presztízsére. Az adatközlők kiválasztása külső azonosítás alapján történt: a helyben lakó kérdezőbiztosok olyan adatközlőket kerestek fel a megadott szempontok szerint,[4] akikről azt feltételezték, hogy magyarok. A kutatóponton belül a kérdezőbiztosok megrajzolt kvótát kaptak, amelyen fel volt tüntetve az adatközlők száma, illetve megoszlásuk korcsoportok és nemek szerint. Egy háztartásban csak egy személyt kérdezhettek meg.

34 adatközlőnek (a minta 5,73%-ának) csak vagy nemzetisége, vagy anyanyelve volt magyar. 7 megkérdezett (1,8%) nem nyilatkozott nemzetiségéről és anyanyelvéről.

1. táblázat. A minta megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint (N=593)

	Nemzetiség		Anyanyelv	
	n	%	n	%
Nem válaszolt	2	0,3	5	0,8
Magyar	531	89,5	555	93,6
Ukrán	58	9,8	31	5,2
Orosz	-	-	1	0,2
Egyéb	2	0,3	1	0,2
Összesen	593	100	593	100

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Kárpátalján 124 magyarlakta település található (Molnár–Molnár 2005).[5] Ebből 71 helység (az összes magyarok lakta település 58%-a) szerepelt a kutatópontok között. A vizsgálat során tehát egyrészt nagyszámú adatközlőtől sikerült adatokat gyűjteni (az alapsokaság[6] 0,39%-ától), másrészt gyakorlatilag lefedésre került a kárpátaljai magyarság teljes településterülete. A kérdőív nagyrészt A magyar nyelv a Kárpát-medencében a 20. század végén című nemzetközi kutatási program kérdőívének nyelvválasztási szokásokra vonatkozó kérdéseit tartalmazta.[7]

4.2. Az eredményekből

A kutatás a kárpátaljai magyar beszélőközösség nyelvhasználati szokásait térképezi fel a nyelvhasználati színtereken, megvizsgálva a nyelvhasználatot a különböző szociológiai változók függvényében is.

A kutatásban 35 nyelvhasználati színtér és 7 szociológiai változó kapcsolatát megvizsgálva csak azokban az esetekben tekintjük igazolhatónak a nyelvhasználati színtér és a szociológiai változó közötti összefüggést, melyeknél a kapcsolat statisztikai szempontból legalább 5%-os szinten szignifikáns. A lehetséges korrelációk száma 245 (mely ebben az esetben a nyelvhasználati színterek száma szorozva a független szociológiai változókéval, vagyis 35-ször 7 egyenlő 245). Ebből 94 esetben találtunk szignifikáns kapcsolatot a függő és a független változók között, a lehetséges korrelációknak tehát 38%-a valósult meg (2. táblázat).

---

[4] A kérdőívek kitöltését nagyrészt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai végezték, közöttük jómagam is. Minden kérdezőbiztos – megfelelő felkészítést követően – megkapta azokat a paramétereket, melyek alapján a mintába illő adatközlőket kereshetett. A minta településekre (a városok és nagyobb falvak esetében településrészekre) lebontott összetételét a 2001. évi népszámlálási adatok alapján Molnár József, Hires-László Kornélia és Csernicskó István dolgozta ki. Köszönettel tartozom azért, hogy a kapott adatokat kutatásom során én is felhasználhatom.

[5] A szerzők azokat a helységeket tekintik magyarok által lakott településnek, ahol a magyarok aránya legalább 5 százalék és/vagy számuk eléri a 100 főt.

[6] Alapsokaságnak ez esetben a Kárpátalján élő magyar nemzetiségű lakosságot tekintjük.

[7] Az eredeti kérdőívet lásd a program megjelent köteteinek függelékében: Csernicskó 1998; Göncz 1999; Lanstyák 2000.

A különböző szociológiai változók különböző módon befolyásol(hat)ják a nyelvválasztást a kárpátaljai magyar beszélőközösségben. Most vizsgáljuk meg közelebbről, hogy az általános iskolai tannyelv tekintetében milyen eredményeket kapunk! Az alapiskolai tannyelv hat például arra, hogy mennyire kötődnek a megkérdezett adatközlők a szülőföldjükhöz, Kárpátaljához. Akik magyar tannyelven tanultak, egy 1-től 5-ig terjedő skálán átlagban 4,73 értékben kötődnek/érzik magukat a kárpátaljai magyarsághoz tartozónak. A többségi iskolát látogatottak körében ez az érték 3,9. Egy nyelv presztízsében fontos tényező az érzelmi kötődés, hiszen az ott elsajátított nyelvhez, ismeretekhez kapcsolódó pozitív érzelmek segítik a nyelvmegtartást. A nem magyar tannyelvű iskolában a gyerek sok olyan dologról nem hall, amelyek alapján kialakul(hat)na nemzeti azonosságtudata, hiszen ahogyan David Crystal is írja (1998: 456): „a kisebbségi nyelvek oktatása nem csupán nyelvoktatás, mindazon tudás és gyakorlat elsajátítása is, amely az adott kisebbségi kultúrát jellemzi."

A többségi tannyelven tanultak inkább az ukránoknak szurkolnak a magyarokkal szemben a sportversenyeken, illetve kevésbé tartják szépnek a magyar nyelvet, mint az ukránt, továbbá a vizsgálatban megkérdezettek közül az ukrán alapiskolát végzettek 5,2%-a egyáltalán nem beszél magyarul a gyerekével.

2. táblázat. A nyelvválasztás és a szociológiai változók összefüggése

N.	SZOCIOLÓGIAI VÁLTOZÓK ⇨ / Nyelvhasználati színterek ⇩	NEM2	KOR3	ISKOLA2	TANNYELV2	TELEPÜLÉS2	LAKHELY2	ARÁNYOK2	Szignifikáns kapcsolat	A lehetséges esetek %-ban
1.	Szülővel beszél					×		×	2	28
2.	Nagyszülővel beszél								0	0
3.	Házastárssal beszél					×		×	2	28
4.	Gyerekkel beszél					×		×	2	28
5.	Szomszéddal beszél			×	×	×		×	4	57
6.	Baráttal beszél	×	×			×	×	×	5	71
7.	Magánlevelet ír					×		×	2	28
8.	Újságot olvas		×			×		×	3	43
9.	Szépirodalmat olvas					×		×	2	28
10.	Filmet néz	×	×			×		×	4	57
11.	Szórakoztató műsort néz		×			×		×	3	43
12.	Sportközvetítést néz	×	×					×	3	43
13.	Híradót néz		×			×		×	3	43
14.	Időjárás-jelentést néz	×	×					×	3	43
15.	Imádkozás közben							×	1	14
16.	Számolás közben					×		×	2	28
17.	Káromkodás közben		×					×	2	28
18.	Gondolkodás közben							×	1	14
19.	Állatokhoz szólva					×		×	2	28
20.	Kulturális egyesületben					×		×	2	28
21.	Vendéglőben		×			×		×	3	43
22.	Boltban	×	×	×	×	×	×	×	7	100
23.	Postán	×	×			×	×	×	5	71
24.	Orvosi rendelőben		×			×	×	×	4	57

N.	SZOCIOLÓGIAI VÁLTOZÓK ⇨ / Nyelvhasználati színterek ⇩	NEM2	KOR3	ISKOLA2	TANNYELV2	TELEPÜLÉS2	LAKHELY2	ARÁNYOK2	Szignifikáns kapcsolat	A lehetséges esetek %-ban
25.	Bankban		×	×	×			×	4	57
26.	Templomban							×	1	14
27.	Szórakozóhelyen					×	×	×	3	43
28.	Idegen megszólításakor		×					×	2	28
29.	Munkahelyen		×			×		×	3	43
30.	Szakirodalmat olvas		×	×	×			×	4	57
31.	Szakmai írást ír		×	×	×			×	4	57
32.	Hivatalos levelet ír		×					×	2	28
33.	Hivatalban		×			×		×	3	43
34.	Bíróságon								0	0
35.	Rendőrségen		×						1	14
Szignifikáns kapcsolatok száma		6	20	5	5	21	5	32	**94**	
A lehetséges esetek %-ban		17	57	14	14	60	14	91		**38**

Egy nyelv logikus módon addig marad fenn, míg vannak beszélői. A többségi tannyelven iskolázottak közül minden huszadik kárpátaljai nem adja tovább anyanyelvét gyermekének. Egy nyelv fennmaradását az is segíti, ha az adott nyelv iránt a beszélői pozitív attitűdökkel viseltetnek. Akik szebbnek tartják a magyar nyelvet (a vizsgálatban az ukránnal szemben), azok nyelvhasználatuk/nyelvválasztásuk során is előnyben részesítik azt.[8]

Az alábbiakban két ábrán (1., és 2. ábra) mutatjuk be a tannyelv függvényében, milyen szempontok milyen mértékben számítanak abban, hogy kit tekintenek magyarnak adatközlőink. A vizsgálat során a kérdőívben megadott szempontokat kellett értékelni az adatközlőknek 1-től 5-ig (1 = egyáltalán nem fontos, 5 = nagyon fontos) terjedő skálán.

1. ábra. Értékelje 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy Ön szerint mennyire számítanak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak számít-e? (átlagok) (N=593)

(A kérdésre válaszolók %-ában)

Magyar anyanyelv: khi-négyzet-próba: 7,603; p<0,107; df=4 *nem szignifikáns*

Magyar kultúra: khi-négyzet-próba: 2,659; p<0,616; df=4 *nem szignifikáns*

Magyar iskola: khi-négyzet-próba: 21,371; p<0,000; df=4

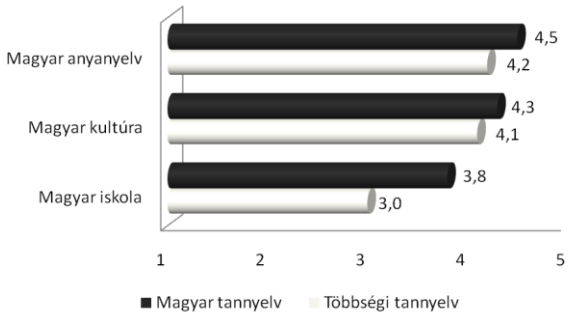

[8] Az ebben a bekezdésben felsorolt eredményekről pontos adatokkal és ábrákkal bővebben ld. Molnár 2010a: 59–61, 2010b: 193–206.

Mindkét ábrán három-három szempontot láthatunk tannyelvi bontásban megvizsgálva. Az 1. ábrán látható, hogy a tannyelvtől kevésbé függ az, hogy a megkérdezettek szerint fontos-e valakinek a magyarságában az, hogy magyar legyen az anyanyelve vagy ismerje és szeresse a magyar kultúrát. Az ábrán a két legalsó sáv mutatja azt, hogy a megkérdezettek szerint mennyire fontos, hogy valaki magyar iskolát végezzen.

2. ábra. Értékelje 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy Ön szerint mennyire számítanak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak számít-e? (átlagok) (N=593)

(A kérdésre válaszolók %-ában)

Magyarnak tartsa magát: khi-négyzet-próba: 7,337; p<0,119; df=4 *nem szignifikáns*

Magyar egyház: khi-négyzet-próba: 5,889; p<0,208; df=4 *nem szignifikáns*

Magyar pártok: khi-négyzet-próba: 10,201; p<0,037; df=4 *nem szignifikáns*

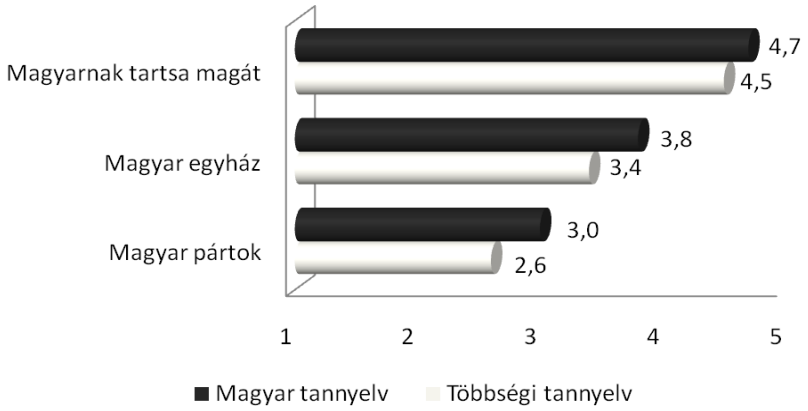

A 2. ábrán szintén látható, hogy a nem magyar tannyelven végzettek körében kevésbé fontos szempontnak számít valakinek a magyarságában az, hogy magyarnak tartsa magát, hogy magyar egyházhoz tartozzon, illetve, hogy szavazzon a magyar pártokra. A különbségek ugyan önmagukban nem nagy mértékűek, együtt azonban mégis figyelemre méltóak.

5. Összegzés

E rövid tanulmány alapját egy 2006 őszén készített kérdőíves vizsgálat képezte, mely kutatás során beigazolódott, hogy statisztikailag szignifikáns összefüggés mutatható ki a magyar nyelv presztízse, megítélése, szimbolikus értéke és az adatközlők általános iskolai tannyelve között. A magyar tannyelvű általános iskolát végzettek körében jelentősen magasabb azok aránya, akik magyar nemzetiségűnek tartják magukat, a magyar sportolók sikeréért szorítanak, szebbnek tartják a magyar nyelvet.

Ebben a tanulmányban arra szerettem volna rámutatni, hogy az ukrán állam a nyelvi nacionalizmus ideológiája révén hogyan hat a kárpátaljai magyar beszélőközösség nyelvhasználatára, nyelvi attitűdjeire. Az eredményekből az a következtetés vonható le, hogy az ukrán állam azt közvetíti, hogy a társadalmi mobilitás csak magas fokú ukrán nyelvtudással valósulhat meg, s ez az ideológia a kárpátaljai magyar beszélőközösségben is él. Természetesen nem azt vallom, hogy az ukrán nyelvet nem kell ismerni, sőt: „a kárpátaljai magyarság nyelvi céljait, a magyar nyelv megtartására irányuló törekvéseinket … figyelembe véve a közösség számára a kétnyelvűség funkcionális meghatározását elfogadva az anyanyelv-domináns kétnyelvűséget kell választanunk, amely elősegíti az additív (hozzáadó) kétnyelvűség kialakulását” (Beregszászi 2002: 371).

Irodalom

Bartha Csilla 2009. Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcsere: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében. In: Borbély Anna – Vančoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk., 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök, sztereotípiák.* 15. Élőnyelvi Konferencia, Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6. Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra: Tinta Tankönyvkiadó. 141–156.

Beregszászi Anikó 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvtervezés szemszögéből. In: *Kisebbségkutatás* 2002/2: 368–375.

Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.

Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Csernicskó István 2008. Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrajnai oktatáspolitika nyelvi vonatkozásai. In: *Kisebbségkutatás* 2008/2: 302–315.

Csernicskó István 2009a. A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. In: *Magyar Tudomány 2009/11: 1297–1303.*

Csernicskó István 2009b. Az ukrajnai oktatáspolitika a nyelvi asszimiláció szolgálatában. In: *Korunk* 2009/február: 33–40.

Csernicskó István 2009. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. In: *Együtt* 2009/3: 70–77.

Csernicskó István 2009d. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. In: *Acta Beregsasiensis* 2009/2: 97–106.

Csernicskó István 2009e. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред., 2009. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи.* Ужгород: Поліграф центр Ліра. 105–116.

Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István és Vančoné Kremmer Ildikó szerk., 2010. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 57–69.

Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Lanstyák István 2007. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó szerk., 2007. *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről.* Dunaszerdahely – Budapest: Gramma Nyelvi Iroda –Tinta Könyvkiadó. 154–173.

Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/1: 27–44.

Molnár Anita 2010a. Nyelvi ideológiák és nyelvválasztás összefüggéseiről a kárpátaljai magyarok körében. In: Kozmács István, Vančoné Kremmer Ildikó szerk., 2010. *Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 53–64.

Molnár Anita 2010b. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri István – Kötél Emőke szerk., 2010. *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 186–212.

Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.

Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár: PoliPrint.

Sándor Klára 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc szerk., 2006. *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 958–995.

Séra Magdolna 2010. Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján). In: Fábri István – Kötél Emőke szerk., 2010. *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig.* Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 161–185.